

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ СТАРШОКЛАСНИКІВ ДО НОВИХ ЕКОНОМІЧНИХ УМОВ

Мельничук Тетяна Іванівна (м. Київ, Україна)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5205-9958>

У статті проаналізовано особливості уявлень підлітків про систему економічних соціалізуючих новоутворень, розуміння про себе як суб'єктів економічних відносин. Виокремлено соціалізуючі практики та інші інтерактивні форми навчання як один із основних механізмів поінформованості підлітків про сутність, розмаїття економічних процесів, що переходять у певні економічні блага, якими може оперувати суб'єкт господарської діяльності.

Ключові слова: *особистість підлітка, економічна соціалізація, підліток, соціальне пізнання.*

The article analyzes the features of adolescents' perceptions of the system of economic socializing phenomena, understanding of themselves as subjects of economic relations. Highlighting socializing practices and other interactive forms of learning as one of the main mechanisms of adolescents' awareness of the essence, diversity of economic processes that turn into certain economic benefits that can operate a business entity.

Keywords: *adolescent personality, economic socialization, adolescent, social cognition.*

Актуальність дослідження. Суспільство з кожним роком набуває значних змін: передові наукові технології, економічні злети і падіння, збільшення інформаційного потоку, перехід на роботу та навчання у он-лайн режим тощо. Ринкові відносини, які формуються в країні та світі також постають у якості нового явища як для дорослих, так і для школярів. Усім їм потрібно мати базовий рівень економічної грамотності для орієнтації в навколишньому світі. Плинність цих явищ занадто швидка. Кожна людина виявляється в гонитві за тим розвитком подій, умов, що потрібно створювати для роботи, навчання чи комфортного самопочуття. Особливої уваги

заслужують старшокласники, адже період ранньої юності, у якому вони перебувають, є періодом пошуку власного Я, основою формування якого виступає структурована індивідуальна система ціннісних орієнтацій. Завдяки їй у молодій людині розвивається адекватна ідентичність, яка забезпечує готовність до життєво важливих виборів, до особистісного та соціального самовизначення, формування життєвих перспектив. Юнацький вік є сензитивним для впливу на процес формування ціннісних орієнтацій як стійкого елемента життєвої перспективи. Тому соціально-економічні зміни, що відбулися в українському суспільстві, а також зміни у цілій світовій системі переходу на нові відносини, пошуки нових шляхів взаємодії між індивідуумами, групами, спільнотами тощо потребують перегляду та переосмислення підходів до вирішення проблеми економічної соціалізації старшокласників, що сприятиме у подальшому економічного самовизначенні їх як дорослої особистості. У цьому контексті особливо гостро постає проблема розробки цілісної концепції економічної соціалізації старшокласників в умовах системних та швидкоплинних умов суспільства з урахуванням нових форм навчання (он-лайн), нової освітньої реформи.

Слід підкреслити певний прогрес у питанні розвитку педагогічного підґрунтя економічної освіти в школі. Так, з 2001/2002 навчального року до інваріативної складової Типових навчальних планів ЗНЗ було включено предмет «Основи економіки». І відтоді ж кожен заклад загальної середньої освіти самостійно може визначати перелік спецкурсів для школярів залежно від профілю і мети навчання, враховуючи вік учнів.

Є важливим і те, що наукове вивчення заявленої нами теми вже здійснюється у міждисциплінарному ключі, тим самим збагачуючи методично та методологічно певний арсенал засобів пізнання психологічної ситуації економічної соціалізації старшокласників. Досить по новітньому розкриваються зазначені питання у дослідженнях Дембицької Н., Москаленко В., Зубіашвілі І., Карамушки Л., Лавренко О. та інші. Значний внесок у розв'язання проблеми шкільної економічної освіти в сучасних умовах

ринкового господарювання зробили також дослідники-педагоги Вачевський М., Камишанченко О., Лозова В., Новікова Л., Пасічник Н., Прокопенко І., Решетняк О., Усова Г., Шпак О. та інші. Вагомими є дослідження підліткового періоду не як кризового, а як періоду, що визначається індивідуальною варіативністю протікання і потребує особливого індивідуального підходу як з боку педагогів так і батьків. Така позиція представлена працями вітчизняних психологів, а саме Кле М., Коленов Д., Петровський А., Ремшмідт Х., Ярошевський М. та ін., які вважають, що форма, тривалість і гострота протікання вікової кризи може помітно відрізнятися залежно від індивідуально-типологічних особливостей дитини, соціальних та мікросоціальних умов, особливостей виховання у сім'ї, педагогічної системи в цілому.

Разом з тим, здійснюючи аналіз психолого-педагогічної літератури, слід відмітити про недостатнє дослідження соціально-психологічних особливостей адаптації старшокласників до нових економічних умов.

Грунтовної розробки потребують також психолого-педагогічні засоби забезпечення успішності цього процесу, зокрема, саме у закладах загальної та середньої освіти.

Метою нашого дослідження було теоретично обґрунтувати психологічні механізми та закономірності соціально-психологічних особливостей адаптації старшокласників до нових економічних умов.

Виклад основного матеріалу. Школа є тим інститутом, тим міні-суспільством, де діти отримують перший аргумент економічних знань та відносини, перші соціальні зв'язки, проявляють свої сили, можливості, реалізують свій творчий хист, самостверджуються, набувають життєвого досвіду і готуються до самостійного життя, а то і набувають самостійності в стінах навчального закладу. Тому в нових умовах, нового тисячоліття потреби школи змінюються і переходять на новий рівень. Школа стає не тільки навчальною платформою для отримання знань, умінь і певних навичок, а стає основним агентом соціалізації, в тому числі і економічної. У своїх

дослідженнях Дембицька Н. відмічає, що забезпечення економічної соціалізації школярів пов'язане з організацією цілеспрямованого соціально опосередкованих впливів у шкільному просторі, метою яких є підприємлива особистість. Саме з таких міркувань, авторка наголошує, і мають організовуватись та формуватись на шкільній базі відповідні соціально-психологічні економічні практики. Слід зауважити, що соціалізуючі практики мають організовуватись згідно з віковими закономірностями формування економічної культури, відповідними моделями економічної соціалізації та згідно зі статусом агента соціалізації (педагог, психолог, запрошений тренер-економіст тощо [2, с.256].

Сьогодні, також, привертає увагу активізація розвитку різних напрямів фундаментальних та прикладних психологічних розробок з питань економічної соціалізації, вивчаються методологічні засади становлення економічної соціалізації особистості та обґрунтовуються відповідні ознаки соціалізуючого впливу, і відповідно, соціалізуючих практик, які сприятимуть формуванню економічної культури учнівської та студентської молоді таких дослідників та практиків як Андрєєва І., Бондарчук О., Дейнека О., Зубіашвілі І., Карамушка Л., Ложкін В., Максименко С., Москаленко В., Швалб Ю. та ін. [2; 3].

Питання щодо формування економічної свідомості особистості, зокрема, психології ставлення населення до певних економічних явищ: монетарна культура, різні форми власності, підприємливість тощо досліджували Журавльова Н., Зубіашвілі І., Карнишев О., Кірюхіна М., Купрейченко А., Мельничук Т., Лавренко О., Семенов В. та ін., стадійності вікових закономірностей економічної соціалізації Авер'янова Г., Бояринцева А., Козлова О., Стейсі Б., Страусс А., Тишка Т., Фенем А. та ін. [1; 2; 3; 4].

Враховуючи ряд досліджень та теоретичний аналіз психолого педагогічної літератури можна стверджувати, що соціально-психологічне забезпечення економічної соціалізації особистості розглядається як створення та реалізація умов і механізмів формування особистісних економіко-

психологічних характеристик людини, завдяки яким вона стає суб'єктом економічної діяльності. На нашу думку, проблема забезпечення економічної соціалізації старшокласників досить позитивно буде вирішуватись через цілеспрямований вплив на цей процес системи соціально психологічних практик як певних соціокультурних форм входження людини в світ, особливості яких визначаються віковими стадіями соціалізації. Досить значну і особливу увагу слід приділити розробці конкретних практик як такого традиційного, типізованого або, навпаки, креативного, інноваційного способу розвитку економічної поведінки старших школярів. Слід відмітити, що такий інноваційний підхід синтезує їх економічний досвід та актуальне сприймання ними конкретної ситуації економічної взаємодії й сприяє конституюванню економічної суб'єктності, стаючи внутрішньо особистісною умовою гнучкого реагування особистості на соціально-економічні зміни, тобто руху назустріч новому досвідові [2].

Найважливішими характеристиками освітньої взаємодії при гуманістичному типі соціалізації підростаючої людини виступає перенос наголосу на самосвідомість, самовиховання, розвиток та взаємодію (сумісний пошук оптимальних рішень, активне співробітництво в кооперації, діалогічні пріоритети співробітництва). У результаті цього у підростаючої особистості складається думка про себе. Така система настановлень притаманна кожній людині і стає реалізацією «Я - концепції». Більшість авторів розглядають феномен економічної соціалізації школярів з боку її процесуальних характеристик (етапи, фактори, механізми, засоби) і результатів [3, с. 26-27].

Фактори соціалізації, які складають фон для будь-якої діяльності, можуть бути загальними або різними для кожної окремої людини, їх можна розглядати в різних сполученнях, оскільки вони здійснюють вплив на усі елементи процесу соціалізації та безпосередньо на його характер. Мудрик О. підкреслює, що соціалізація людини протікає у взаємодії з великою кількістю умов, які більш чи менш активно впливають на її розвиток [4, с. 102]. Тому протягом довгого часу при розгляді процесів соціалізації фактори лише

називалися, а в кращому випадку моделювався їх вплив на людину, то нині частіше йдеться про те, що фактори соціалізації – це середовище, що розвивається, та не є чимось спонтаним і випадковим.

Якщо підліток пізнаючи себе через призму інших орієнтується на те, "який я серед інших, наскільки я схожий на них", то старшокласник більшою мірою орієнтується на те, який він в очах оточуючих, наскільки він відрізняється від інших і наближений до свого ідеалу. Тому важливо використовуючи зазначене, організувати економічну соціалізацію старшого школяра через побудову системи певних економічних уроків тренінгів, різних економічних ігор, круглих столів або інших форм інтерактивного навчання [1; 3].

Таким чином, старшокласник, освоюючи економічні знання, і в той же час, формуючи й розширюючи ресурси особистості, поступово готується до підприємницької діяльності. Для успішної адаптації старшокласника в сучасному соціумі та досягнення успіху в майбутньому, під час підприємницької діяльності, найбільш важливим є формування у нього підприємницької компетентності як особистісної якості, здібності, моделі поведінки, необхідної для успішного вирішення певних бізнес-завдань, досягнення якісних результатів.

Слід відмітити, що при навчанні старших школярів основам економічних знань, для їх подальшої соціалізації, є також досить важливим створення певних уроків через використання економічного теоретичного матеріалу, розміщеного в підручниках, екскурсій, дискусій, рольових ігор, парної роботи та роботи в малих групах, а також інших методів активного навчання економіки, яке сприяє розвитку у школярів уміння спостерігати й робити висновки та розвиває інтелектуальні здібності, уміння й навички, здійснювати аналіз, порівнювати; обґрунтовувати й пояснювати причини та характер перебігу економічних явищ, узагальнювати та самостійно робити системні висновки, необхідні для подальшої діяльності.

Франсуаза Дольто, французький психоаналітик, означає підлітковий період як мутаційну фазу розвитку, протягом якої підліток рухається шляхом невідомих йому перетворень. Отже, до підліткового періоду, вже на етапі старшого школяра слід визначити шлях економічної соціалізації, щоб у подальшому, сформована молода людина могла усвідомлено пройти етап економічного самовизначення. Протиставлення, старшими школярами себе на позицію підлітка чи дорослої молодої людини, активне відстоювання нової статусної позиції є не лише закономірними, але й продуктивними для формування особистості старшого школяра.

За концепцією Ж. Піаже, в підлітковому віці створюються когнітивні умови для розвитку абстрактного мислення. Життєвий досвід та рівень розвитку інтелектуальних умінь та навичок у дітей підліткового віку є вже достатнім для сприйняття елементарних економічних понять, адже учні не тільки спостерігають, але й безпосередньо беруть участь у житті родини та суспільства [5].

Тому навчання економіки, саме в старшому шкільному віці, значно допомагає учням розвивати економічне мислення, засвоювати понятійний апарат, формулювати елементарні навички, необхідні для орієнтації та діяльності в сучасному ринковому світі, створювати основи для подальшого, більш глибокого вивчення економіки у закладах вищої освіти.

Висновки. У підсумку констатуємо, що процес економічної соціалізації не обмежується лише економічними знаннями. Суть економічної соціалізації полягає також в надбанні навичок економічного мислення, виробленні самодисципліни, усвідомленні необхідності самоорганізації. В ході інтегруючих відповідних практик старшокласники усвідомлюють цінність власних можливостей і талантів як економічних ресурсів. Вони оволодівають правилами щодо умов кредитоспроможності, підбиттям балансу в річному сімейному бюджеті, з'являється розуміння основних фінансових і споживчих феноменів (сутність пенсій, облігацій, премій, відсоткових ставок, форм матеріальної допомоги тощо).

Підтверджено, що особливості економічної соціалізації на етапі ранньої юності полягають у частковій відповідності змісту ставлення до особистої власності, нормативними вимогами до економічної культури суб'єкта ринкової економіки (підприємливе ставлення до власності) на фоні нестачі економічного досвіду, зайнятості та матеріального забезпечення.

Визначено новітні тенденції щодо економічної соціалізації старшокласників, якими є інтерактивне навчання через впровадження соціалізуючих практик та віртуалізація суб'єктів цього процесу.

В перспективі подальших розвідок слід здійснити дослідження нових економічних процесів щодо використання старшими школярами інтернет - ресурсів як платформи для монетизації своїх напрацювань та розвитку підприємливості.

Список використаних джерел

1. Будник О. Б. Психологічні особливості екологічного мислення та їх вираховування у господарському вихованні школярів: збірник наукових праць: філологія, соціологія, психологія. Івано-Франківськ. 1998. Ч. 1. С. 58 – 65.
2. Дембицька Н.М. Психологія економічної соціалізації школяра : монографія. Київ: видавець Позднишев. 2020. –385 с.
3. Дембицька Н.М., Зубіашвілі І.К., Лавренко О.В., Мельничук Т.І. Соціально-психологічне забезпечення економічної соціалізації молоді: монографія / за ред. Н. М. Дембицької. Київ. 2018. 346 с. С. 26-27 URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/712474>
4. Мудрик А. В. Социализация человека / М. : Изд. центр «Академия», 2004. – 342с.
5. Пиаже Жан. Избранные психологические труды. Москва: Международная педагогическая академия. 1994. 680с.